

DOSSIER
Reflector 10.4

< Foto: Corbis

50 jaar revolutie in Cuba

Cuba maakt zich klaar om de revolutie te herdenken die er vijftig jaar geleden begon. In die revolutie én in wat daaraan voorafging, speelde Fidel Castro een belangrijke rol.

Revolutie!

In 1953 ontketende Fidel Castro een opstand tegen Fulgencio Batista, die via oneerlijke verkiezingen president van Cuba was geworden. De opstand om die 'dictator' te verdrijven, mislukte. Castro werd gearresteerd, veroordeeld en met zijn medestanders gevangenzet. Op voorspraak van de Cubaanse aartsbisschop werden de opstandelingen na twee jaar vrijgelaten en verbannen. Zij kwamen terecht in Mexico, waar ze de Beweging van 26 november startten, naar de datum van hun eerste en mislukte opstand. Met die beweging rekruteerden ze tientallen strijders,

kochten wapens en een schip. Dat schip – de Granma – bracht hen in 1956 naar Cuba, om er een nieuwe opstand te leiden tegen de daar nog steeds heersende Batista.

Het Cubaanse leger wachtte het schip evenwel op en slechts enkele opstandelingen slaagden erin aan land te komen en zich te verschansen in het Sierra Maestre-gebergte. Van daaruit wisten zij hun bevrijdingsbeweging te versterken met studenten en boeren, en kregen steun van een misnoegde middenklasse. De rangen van de opstandelingen zwollen aan en zij rukten op naar de hoofdstad, Havana. President Batista wachtte niet op

Columbus ontdekte Cuba in 1492 en Spaanse veroveraars namen het eiland vanaf 1512 in. De inheemse bevolking overleefde de Spaanse bezetting niet. Zij had geen immuunsysteem tegen ziekten die de kolonisten meebrachten. Cuba raakte bevolkt door nazaten van die Europese kolonisten en van slaven uit Afrika. Het voornaamste exportproduct van de kolonie was suiker.

Cuba bleef langer gekoloniseerd dan de meeste overige Spaanse gebieden in de Nieuwe Wereld, die bij het begin van de 19e eeuw onafhankelijk werden. Halverwege de 19e eeuw trachtten de Verenigde Staten tevergeefs Cuba van Spanje over te kopen. Pas in 1898, na de Spaans-Amerikaanse oorlog, loste Spanje de kolonie. De Verenigde Staten kregen de opdracht Cuba te begeleiden naar onafhankelijkheid. Zij lieten in een verdrag optekenen dat zij ook daarna het recht behielden om de Cubaanse financiën te overzien, bij onheil militair tussen te komen en een militaire basis te houden in Guantánamo, in het zuidwesten van het eiland. In 1934 annuleerde Cuba die aanspraken, maar de Verenigde Staten handhaafden hun basis op Guantánamo, met een nieuw verdrag (*Platt Amendment*) dat alleen kan worden opgeheven als Cuba en de Verenigde Staten het daar samen over eens worden. Sinds 2001 beheren de Verenigde Staten op die militaire basis een gevangenis waar ze honderden verdachten

hun aankomst. Op 1 januari 1959 vluchtte hij het land uit. De revolutie was een feit.

Communisme en Koude Oorlog

Nadat Fidel Castro in februari 1959 werd ingezworen als eerste minister, vormde hij een regering waaraan verschillende politieke partijen deelnamen, waaronder de Communistische Partij. Die Partij was toen al decennia actief op Cuba. Castro zelf behoorde er op dat moment niet toe. Dat de Communistische Partij aan zijn regering deelnam, was op zich niet zo vreemd. De Partij had ook al ministers geleverd in eerdere Cubaanse regeringen, die samen met socialisten en liberalen maatregelen namen om onderwijs en gezondheidszorg te verbeteren. Dat was ook voor de revolutie al mét succes: het Cubaanse onderwijs werd het beste van de regio en hetzelfde gold voor de gezondheidszorg. Minder succes werd in die periode behaald met pogingen om de verschillen te verkleinen tussen de welvaart van sommigen in de hoofdstad, en de armoede van velen in de steden, maar vooral op het platteland. Men probeerde daartoe

De regering van de Verenigde Staten erkende meteen het nieuwe Cubaanse regime.

landbouwgronden te herverdelen. Veel buitenlanders, vooral Noord-Amerikanen, bleven intussen grote terreinen aankopen in Cuba. Zij investeerden aanzienlijke bedragen in de economie, brachten moderne technologie en zorgden er mee voor dat Havana de meest swingende en welvarende stad van de Caraïben werd. Daarmee bleef het land niet gespaard van problemen, zoals corruptie. Met de belofte om die corruptie aan te pakken

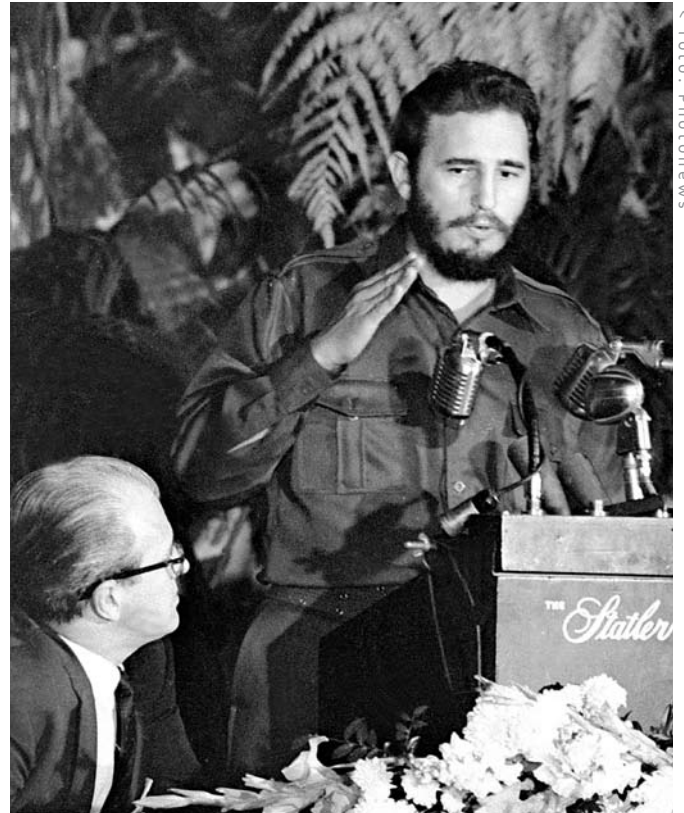
had president Batista de democratie opgeheven. Het herstel van die democratie en het naleven van de Cubaanse wetten inspireerde Castro. Weinig vanzelfsprekend was dat Cuba zich korte tijd later zou omvormen tot een eenpartijstaat naar het model van de toenmalige Sovjet-Unie.

De Koude Oorlog was begonnen toen twee ideologische blokken zich profileerden na het einde van de Tweede Wereldoorlog. Eén blok vormde zich rond de Sovjet-Unie. Daar werden economie en maatschappij sterk door de staat bepaald en was er weinig ruimte voor individuele vrijheid. Het andere blok vormde zich rond de Verenigde Staten. Daar werd het marktkapitalisme aangehangen dat privaat bezit en ondernemingsschap maximale kansen gaf. Zodra de tegenstellingen

Che Guevarra

Een van de weinigen die in 1956 de landing met de Granma overleefde en in 1959 aan de zijde van Fidel Castro zegevierend Havana binnenstapte, was de Argentijns arts Ernesto Guevara de la Serna, die bekend zou worden als 'Che'. De Argentijn had zich in Mexico bij de Cubaanse bannelingen aangesloten, nadat hij zelf in Guatemala getuige was geweest van een staatsgreep tegen president Jacobo Arbenz. Die Guatemalteekse president probeerde het lot van zijn arme landgenoten te verbeteren door land terug te vorderen van onder meer Noord-Amerikaanse bedrijven die er bananenplantages beheerden. Die bedrijven zorgden er vervolgens voor dat het leger van Guatemala tegen president Arbenz werd opgezet, en dat zijzelf hun grote landerijen behielden. Het was een publiek geheim dat de Noord-Amerikaanse geheime dienst, de CIA, betrokken was bij die staatsgreep. Guevara maakte de afweging dat sociale programma's meer kans hadden als ze met de wapens werden opgelegd en verdedigd dan wanneer ze werden doorgevoerd volgens de regels van het democratisch spel. Met dat doel sloot hij zich aan bij de Cubanen en streed hij mee voor hun revolutie.

Na hun overwinning zat Guevarra een 'revolutionaire rechtbank' voor die zonder verpinken de executie beval van naar schatting 600 vermoede aanhangers van de verdreven Cubaanse president. Nadien bekleedde hij ministerposities, waaronder Begroting. In 1965 verliet hij Cuba om revoluties te helpen ontketenen in andere landen, zoals Bolivia. In 1967 werd Guevarra daar gearresteerd en geëxecuteerd door een sergeant van het Boliviaanse leger, dat was opgeleid door bijzondere teams uit de Verenigde Staten. Het had van de eveneens Noord-Amerikaanse CIA de plaats doorgekregen waar Che te vinden was. In Cuba bleef Guevara een 'Held van de Revolutie'.

Fidel Castro staat de Amerikaanse journalisten te woord tijdens zijn bezoek aan de Verenigde Staten (voorjaar 1959).

duidelijk waren, stelden de blokken zich tegen elkaar op. In de Verenigde Staten en West-Europa werd het communisme daarna beschouwd als een gevaar, en niet langer als 'een politieke ideologie naast een andere', zoals vroeger het geval was. Een heksenjacht volgde op al wie verdacht werd van 'communistiche sympathieën'. De Organisatie van Amerikaanse Staten (OAS), in 1948 opgericht op initiatief van de Verenigde Staten en vandaag nog steeds actief, werd een instrument om de ideologische unie in het westelijk halfrond te vrijwaren. Het OAS-stichtingsverdrag verbood echter ook militaire interventies die de soevereiniteit van andere landen in het halfrond schonden. Dat weerhield de Verenigde Staten er niet van om ideologisch orde op zaken te stellen met clandestiene interventies, zoals in 1954 gebeurde in Guatemala. De Verenigde Staten en de Sovjet-Unie begonnen bovendien een wapenwedloop, waarbij ze allebei kernraketten installeerden die ze richtten op (geallieerden van) hun tegenstander. Zo bouwden ze een afschrikkingsmacht 'bedoeld om nooit gebruikt te worden'. Aan die opbouw kwam pas een einde in het begin van de jaren negentig van de vorige eeuw.

De regering van de Verenigde Staten maakte zich aanvankelijk geen zorgen bij de opstand die Fidel Castro leidde tegen president Batista en erkende meteen het nieuwe Cubaanse regime. Het leek een staatsgreep zoals er in die tijd meer plaatsvonden in de regio. In het voorjaar van 1959 was Fidel Castro nog als regeringsleider te gast in de Verenigde Staten. Enkele van zijn beleidsdaden hadden dan al wel wrevel opgewekt van rijke Cubanen en Noord-Amerikaanse bedrijven die in Cuba plantages

beheerden. Castro had hun grote landerijen tot staatsbezit verklaard, zonder de vroegere eigenaars daarvoor te vergoeden. Helemaal verwonderlijk was het toen niet dat de Amerikaanse president zijn geheime dienst vroeg een actie voor te bereiden waarvan hij hoopte dat die het Cubaanse volk zou doen opstaan tegen Fidel Castro.

Varkensbaai

Medewerkers van de CIA organiseerden een brigade waarvoor Cubanen werden gerekruteerd uit de honderdduizenden die misnoegd Cuba hadden verlaten om zich te vestigen in de Verenigde Staten, vooral in Miami. De Amerikanen trainden de 1500 leden van deze brigade in Guatemala en niet in de Verenigde Staten. De toenmalige president John Fitzgerald Kennedy drong erop aan dat geen Noord-Amerikaanse betrokkenheid bij deze brigade zou kunnen worden aangetoond.

In april 1961 werden de Cubaanse brigadisten naar het eiland overgebracht om een opstand tegen Fidel Castro op gang te brengen. Zij gingen aan wal aan de zuidkust van het eiland, op een plek die bekendstaat als de Varkensbaai. De invasie mislukte. President Kennedy had de hulp van Noord-Amerikaanse bommenwerpers, die de brigadisten bij de voorbereidingen uitdrukkelijk was beloofd, te elfder ure afgeblazen. Ruim honderd brigadisten sneuvelden. Meer dan duizend anderen werden gevangengenomen. De Verenigde Staten ruilde hen 20 maanden later voor medicijnen en hulpgoederen ter waarde van vele miljoenen dollars.

Amerikaanse handelsblokkade

De mislukte invasie van de Varkensbaai was niet het einde van de pogingen om het regime van Castro ten val te brengen. Er kwam dan wel geen nieuwe invasie meer, maar er zouden nog veel subversieve acties tegen de Cubaanse staat volgen.

De mislukte invasie van de Varkensbaai was niet het einde van de pogingen om het regime van Castro ten val te brengen.

Bovendien begon men zich in de Verenigde Staten zorgen te maken dat andere landen het Cubaanse voorbeeld zouden volgen. Op een bijeenkomst van de OAS in Uruguay lanceerde de Noord-Amerikaanse president Kennedy een economisch ontwikkelingsprogramma voor de hele regio, 'om een nieuw Cuba te vermijden'. Hij riep de Latijns-Amerikaanse regeringsleiders op om alvast enige landhervormingen door te voeren en de meest schrijnende ongelijkheid weg te werken. Er werd ook Noord-Amerikaanse economische hulp voor Latijns-Amerika aangekondigd. Op datzelfde tijdstip coördineerde de broer van

de Amerikaanse president, Robert Kennedy, echter een ruime waaier van clandestiene activiteiten tegen de Cubaanse staat onder de codenaam 'Mongoose'. In dat kader paste het financieren van groepen Cubaanse bannelingen die opstanden voorbereidden tegen de Cubaanse staat en het beramen van meerdere – mislukte – aanslagen op het leven van Fidel Castro. Bovendien was een Amerikaanse

handelsblokkade tegen Cuba afgekondigd. Voortaan kon Cuba geen producten aan de Verenigde Staten meer verkopen, en andere landen uit de regio geen goederen meer aan Cuba leveren. De Verenigde Staten dachten dat de Cubanen daardoor behoeftig zouden worden en zich tegen Castro zouden keren. Van Castro werd verwacht dat hij zijn beleid zou herzien net óm een volksopstand te voorkomen.

Rakettencrisis

De Noord-Amerikaanse maatregelen hadden niet de verwachte resultaten. Met de toenmalige Sovjetleider Nikita Chroesjtsjov bereikte Fidel Castro een akkoord over economische hulp en bescherming. Duizenden adviseurs werden naar Cuba overgebracht, velen van hen bleken vermomde Sovjetsoldaten. Een geheim luik van het samenwerkingsakkoord voorzag bovendien dat de Sovjet-Unie op Cuba middellangeafstandsraketten installeerde

foto: Photonews

Met de terugtrekking van de Sovjetraketten uit Cuba waren de spannendste weken van de Koude Oorlog voorbij.

die kernbommen tot ontploffing konden brengen boven Noord-Amerikaanse steden als Washington D.C. en New York. In september 1962 fotografeerde een Amerikaans spionagevliegtuig boven Cuba de opbouw van de Sovjetraketten. Daarna begonnen de spannendste weken van de Koude Oorlog, beter bekend als 'de rakettencrisis'. President Kennedy kreeg van zijn legerchefs de raad over te gaan tot een militaire invasie van Cuba vanuit Guantánamo – zij wisten toen niet dat de Amerikaanse legerbasis al geïsoleerd werd door Sovjetraketten die ze in enkele minuten van de kaart konden vegen. President Kennedy negeerde het aan hem uitgebrachte advies en verkoos een diplomatieke oplossing. Eind oktober 1962 werd een akkoord bereikt over de terugtrekking van Sovjetraketten én -soldaten uit Cuba, in ruil voor een verwijdering van Amerikaanse raketten die vanuit Turkije en het Midden-Oosten op de Sovjet-Unie stonden gericht. De Verenigde Staten beloofden bovendien dat ze geen militaire invasie in Cuba zouden plegen. De clandestiene activiteiten om het Cubaanse regime ten val te brengen gingen echter voort, zij het dan op een lager pitje.

President van Cuba

Fidel Castro was minder gelukkig met de diplomatieke oplossing die de Amerikaanse president en de Sovjetleider boven zijn hoofd hadden bereikt. Hij begreep in welke mate zijn land een speelbal was geweest in het spel der grootmachten. Cuba bleef wel economische hulp ontvangen uit de Sovjet-Unie, en het bestuur van het land werd verder ingericht naar Sovjetmodel. Castro omringde zich inmiddels met leden van de Cubaanse

Fidel Castro was niet gelukkig met de diplomatieke oplossing die de Amerikaanse president en de Sovjetleider boven zijn hoofd hadden bereikt.

Communistische Partij, de enige politieke partij die hij nog op het eiland toeliet en waarvan hijzelf secretaris-generaal werd. Na een grondwetswijziging in 1976 riep Fidel Castro zichzelf bovendien uit tot president van Cuba. Die functies combineerde hij met het voorzitterschap van de Staatsraad, het hoogste bestuursorgaan van het land, waarvan de 33 leden worden aangewezen door een Nationale Vergadering. De meeste van de ruim 600 leden van die Vergadering behoren tot de Communistische Partij. Verkozenen die niet tot die Partij behoren zijn onafhankelijken, want er zijn geen andere partijen toegelaten. Hun voordracht tot lidmaatschap van die Algemene Vergadering moet in principe de goedkeuring krijgen van de burgers in de wijken die deze leden voordragen. Van die burgers wordt ook verwacht dat ze zich aansluiten bij Comités voor de Verdediging van de Revolutie. Daarmee houden ze hun medeburgers in het oog en informeren ze de overheid over eventuele waargenomen 'antirevolutionaire' activiteiten. Die Comités en burgerkustwachten maakten het de Cubanen ook steeds moeilijker om clandestien te emigreren.

Speciale periode

Het einde van de Koude Oorlog kwam in zicht toen halverwege de jaren tachtig van de vorige eeuw duidelijk werd dat de Sovjet-Unie zich in zware economische moeilijkheden bevond. Het land kon zich niet langer de militaire en aanverwante uitgaven permitteren die verbonden waren aan zijn status van ideologische supermacht. Daarmee kwam ook een einde aan de hulp die Cuba uit de Sovjet-Unie ontving, zoals aardolieleveringen.

Foto: Corbis

Sinds 2001 beheren de Amerikanen op hun basis in Guantánamo een gevangenis waar ze verdachten van terreurdaden vasthouden.

Cuba ging een moeilijke 'speciale periode' in, waarin gezocht werd naar overlevingsstrategieën ter vrijwaring van 'de verwezenlijkingen van de revolutie', zoals gratis en kwalitatief hoogstaande gezondheidszorg, onderwijs, huisvesting en dergelijke meer. De ontwikkeling van het toeristische potentieel van het eiland kaderde in dat opzet. Buitenlandse hotelketens kregen de mogelijkheid te investeren, maar de Cubaanse staat bleef meerderheidsaandeelhouder. Ook Cubaanse particulieren mochten voortaan kamers verhuren aan de aanzwellende stroom buitenlandse toeristen. Het gros van die inkomsten moesten zij doorstorten aan het Cubaanse ministerie van Defensie.

De speciale periode kon als beëindigd worden beschouwd na het ingaan van het derde millennium. Een belangrijk bevoorradingsprobleem van Cuba werd immers opgelost nadat in het aardolierijke Venezuela een president aantrad, Hugo Chávez, die Cuba ondersteunt zoals de Sovjet-Unie dat vroeger deed. Het Venezolaanse staatsoliebedrijf PDVSA levert Cuba petroleum tégen het Noord-Amerikaanse verbod in. Dat verbod op handel met Cuba werd zelfs uitgebreid met een wet die werd ingediend door de Republikeinse senatoren Helms en Burton. Die wet ontzegt niet-Amerikaanse bedrijven die met Cuba handeldrijven de toegang tot de (meer lucratieve) Noord-Amerikaanse markt. Omdat die wet ook Europese bedrijven kan treffen, wordt ze krachtig veroordeeld door de Europese Unie. De Unie is er overigens van overtuigd dat gezonde handelsrelaties met Cuba en breed politiek overleg met het Cubaanse regime meer kans maken om het Cubaanse regime te bewegen tot politieke hervormingen.

De Europese Unie herstelde de relaties met Cuba formeel in 2001, maar zag zich in 2003 verplicht diplomatieke sancties in te voeren als protest tegen de zware gevangenisstraffen die het Cubaanse regime uitsprak tegen 75 politieke dissidenten en tegen het opnieuw uitvoeren van de doodstraf. Zodra Cuba die houding herzag, in mei 2008, werden ook de Europese sancties weer ingetrokken. Alleen in de Verenigde Staten wordt verder vastgehouden aan een strategie om Cuba te isoleren.

Het blijft in de familie

Eerder in 2008 verraste Fidel Castro vriend en vijand door aan te kondigen dat hij niet langer het voorzitterschap van de Cubaanse Staatsraad ambieerde. Tot vrije verkiezingen kwam het daarna niet. Een nieuwe Staatsraad werd in februari 2008 aangewezen onder het voorzitterschap van Raúl Castro. Deze jongere broer van Fidel, inmiddels toch ook al 76 jaar, zat de Staatsraad al ad interim voor sinds zijn zieke broer die functie aan hem overdroeg in de zomer van 2006. Sinds Raúl Castro volwaardig de Staatsraad leidt, kondigde hij enkele veranderingen aan. Nu kunnen Cubanen computers en mobiele telefoons kopen en in toeristenhotels logeren. Voortaan mag ieder die dat kan die uitgaven doen, mét afhouding van een ruime belastingmarge die in de Cubaanse overheidsruif belandt. Nog een opgemerkte verandering betreft het stelsel waarin alle Cubanen precies evenveel verdienen. Voortaan kunnen Cubanen die meer of beter produceren een premie opstrijken. Zo hoopt men de Cubaanse productiviteit te verbeteren. Met datzelfde doel

Nu kunnen
de Cubanen computers
en mobiele telefoons
kopen.

Raúl Castro, de jongere broer van Fidel, is de huidige sterke man van Cuba.

kunnen braakliggende gronden een herbesteding krijgen.

Waarschijnlijk volstaan die maatregelen niet om de welvaart in Cuba op korte termijn op te drijven. Evenmin kan worden verwacht dat jonge Cubanen zich nu geroepen voelen om te ijveren voor veel verdergaande politieke veranderingen op het eiland. De meest ambitieuze wachten het moment af waarop de deur ver genoeg openzwaait zodat zij de wijk naar de Verenigde Staten kunnen nemen. De overigen hopen wellicht dat het stelsel van sociale voorzieningen, en vooral dat van gratis gezondheidszorg, lang genoeg overeind blijft om hen op hun oude dag bij te staan.

An Vranckx is docent aan de Universiteit Gent en onderzoeker bij de Conflict Research Group.